

6. **Русский** биографический словарь / издание Императорского Русского исторического общества. – Санкт-Петербург : Тип. Скороходова, 1896–1918. – Т. 18 : Сабанеев – Смыслов. – 1904. – 673 с.

7. **Смирнов-Сокольский, Н. П.** Книжная лавка А. Ф. Смирдина : к столетию со дня смерти издателя-книгопродавца А. Ф. Смирдина (1795–1857–1957) / Н. П. Смирнов-Сокольский ; М-во культуры СССР, Всесоюз. книжная палата. – Москва : Изд-во Всесоюз. книжной палаты, 1957. – 80 с.

Коваль В. У. (Мінск)

СТВАРЭННЕ І ЗАХАВАННЕ КНІЖНЫХ КАЛЕКЦЫЙ БЕЛАРУСКІМІ ЭМІГРАНТАМІ Ў ЧЭХАСЛАВАКІІ (1918–1939)

Рассматриваются вопросы культурно-просветительской и научной работы белорусских эмигрантов в период формирования белорусского эмигрантского политического центра в межвоенной Чехословакии. Одним из основных направлений деятельности диаспоры стала комплектация и сохранение периодических изданий и книжных коллекций, созданных при Белорусском научном кабинете и Белорусском зарубежном архиве. В библиотечные и архивные фонды попадали не только издания из метрополии, но и пресса белорусской эмиграции, а также книги белорусских издательств зарубежья.

Чэхаславакія за кароткі прамежак часу стала найбольш значным палітычным і культурным асяродкам для славянскіх дыяспар былой Расійскай Імперыі. Урад ЧСР актыўна супрацоўнічаў з Лігай Нацый для рэалізацыі дапамогі расійскім, украінскім і беларускім эмігрантам. Важнай старонкай гісторыі фарміравання беларускай дыяспары стала праграма «Руская акцыя», актыўна рэалізаваная ў 1920-я гг. чэшскім урадам. Палітычныя мэты акцыі выклікаюць у сучасных спецыялістаў у галіне эмігрантазнаўства палеміку, аднак значэнне праграмы яшчэ неабходна аналізаваць на прыкладзе дзейнасці беларускіх грамадскіх дзеячоў і арганізацый.

Асобнай старонкай спадчыны беларускага замежжа з'яўляецца выдавецкая дзейнасць эмігрантаў, іх удзел у міжнародных кніжных выставах і развіцці бібліятэчнай справы, у якой асабліва вызначыліся беларусы ў Празе. Нягледзячы на матэрыяльныя цяжкасці, беларускія даследчыкі і прадстаўнікі творчай інтэлігенцыі намагаліся выдаваць свае творы, падручнікі і навуковыя манаграфіі ў замежжы. Пра найбольш значныя кнігі публікаваліся матэрыялы ў беларускамоўнай прэсе. У рэцэнзіях і абвестках адзначаліся выданні выбітных вучоных і дзеячоў культуры. Напрыклад, важнай падзеяй для выдавецкай справы беларусаў былі кнігі Вацлава Ластоўскага, выдадзеныя ў Коўна. У 1925 г. прэса падкрэслівала, што В. Ластоўскі падрыхтаваў і выдаў

«Расейска-крыўскі (беларускі) слоўнік» у Літве [7, с. 6], а ў 1926 г. пісалася пра яго «Гісторыю беларускай кнігі», якая выйшла з друку ў Коўна [8, с. 7]. Відавочна, што эмігрантам адсочваліся навінкі кніжнай прадукцыі для прэзентацыі іх на міжнародным узроўні.

Выдавецкая дзейнасць беларусаў замежжа ў міжваенны перыяд стрымлівалася недахопам фінансавання. Далёка не заўсёды можна было атрымаць крэдыт на развіццё выдавецтва, а яго рэнтабельнасць нярэдка выклікала сумнівы. Разам з тым, беларускія цэнтры за мяжой ствараліся, былі асобныя спробы развіцця выдавецкай галіны ў розных краінах свету. Напрыклад, у 1919–1920 гг. у Коўна дзейнічала Выдавецкае таварыства імя Ф. Скарыны, а ў красавіку 1923 г. у Коўна быў створаны Беларускі цэнтр пад кіраўніцтвам В. Ластоўскага, асноўная задача якога была ў развіцці выдавецкай дзейнасці ў Літве [6, с. 32]. У Літве рыхтаваліся да друку не толькі творы мастацкай літаратуры, але і падручнікі для школ замежжа. Беларускія эмігранты ў Чэхаславакіі таксама рэгулярна ўздымалі пытанне арганізацыі беларускага выдавецтва, аднак ідэя так і не была рэалізаваная.

Варта падкрэсліць, што беларусы рэгулярна прымалі ўдзел у выдавецкіх выставах з прэзентацыямі беларускіх кніг і часопісаў. Прыкладам удалай арганізацыйнай працы стала кніжная выстава ў Празе ў 1926 г. На мерапрыемстве ў чэшскай сталіцы з 8 па 10 сакавіка 1926 г. эмігранты прадставілі свой стэнд з беларускімі кнігамі, якія былі выдадзеныя ў Літве, Бельгіі і Чэхаславакіі [10, с. 6–7]. Пра беларускую прысутнасць на чэшскай кніжнай выставе з гонарам напісала газета «Беларуская крыніца».

У 1930-я гг. дзейнасць беларускай дыяспары ў арганізацыі кніжных выстаў і прэзентацый выданняў на міжнародным узроўні не заўсёды была ўдалай. Часам беларусы замежжа самі ўздымалі пытанне слабой арганізацыі ў справе падрыхтоўкі выдавецкіх выстаў, як гэта гучала на сходзе Беларускай Рады ў Празе 5 мая 1933 г. У пратаколе мерапрыемства адзначалася: «Чэшскае міністэрства выдзяліла грошы на арганізацыю выстаўкі беларускага, рускага, украінскага архіву, але беларускія экспанаты былі прадстаўлены слаба» [1, л. 96]. Палітычныя дзеячы В. Захарка і М. Вяршынін крытыкавалі членаў арганізацыі за пасіўнасць беларусаў у выставе славянскіх ілюстраваных часопісаў у Празе, якая пасля сталіцы экспанавалася ў Брно. Чэшскі ўрад шырока падтрымаў ідэю ўдзелу кніг, дакументаў і перыядычных выданняў рускага, украінскага і беларускага замежнага архіва, таму мерапрыемства мела важнае палітычнае значэнне для беларускіх эмігрантаў у Чэхаславакіі. Архіўныя дакументы сведчаць [1, л. 99], што беларускай грамадзе дапамаглі з выставай украінскія эмігранты, пра што з удзячнасцю адзначаў на сходзе В. Захарка.

Асобную групу гістарычных крыніц уяўляюць перыядычныя выданні беларускай дыяспары, якія шырока дэманстраваліся на міжнародных кніжных выставах у Празе. Газеты і часопісы выпісваліся і перасылаліся ў беларускія навуковыя і палітычныя цэнтры. Сярод найбольш распаўсюджаных

ных перыядычных выданняў неабходна вызначыць наступныя: «Беларускі Студэнт» (Чэхаславакія), «Переясла» (Чэхаславакія), «Iskry Skaryny» (Чэхаславакія), «Рэха» (Францыя), «Барацьба» (Германія) і інш. У асяродку беларускай дыяспары ў міжваенны перыяд неаднаразова агучвалася задума стварыць пашыранае і папулярнае перыядычнае выданне для беларусаў у розных краінах свету. Эмігранты добра разумелі, што вакол рэдакцыі падобнага выдання павінна кансалідавацца найбольш ініцыятыўная і творчая частка беларускай дыяспары. На вялікі жаль, планы па фарміраванню агульнабеларускага замежнага перыядычнага выдання не былі рэалізаваныя. Спробы распачаць друк папулярнай прэсы былі ў Чэхаславакіі, ЗША, Францыі, Германіі, Латвіі, аднак у выдаўцоў не хапала фінансавых сродкаў для рэгулярнага і працяглага выпуска нумароў, акрамя таго не было арганізацыйнага вопыту для прафесійнай рэкламы.

Важную ролю ў захаванні кніжнай спадчыны беларускай эміграцыі адыграў Беларускі навуковы кабінет (БНК), які быў створаны ў 1927 г. у Празе пры Украінскім інстытуце грамадзянаўства (УІГ). Кабінет распачаў сваю працу ў якасці беларускай навукова-даследчай установы з фінансавай падтрымкай з боку ўраду Чэхаславакіі. Старшынёй кабінета быў прызначаны Тамаш Грыб, які пачаў сваю працу ў лістападзе 1927 г. пасля абароны дысертацыі і здачы дзяржаўных экзаменаў у Карлавым універсітэце [3, с. 69]. БНК меў дакладна акрэсленыя мэты сваёй дзейнасці, сярод якіх былі пазначаныя наступныя:

«1. Zbiranie i systematyzowanie materyjalů ab Bielarusi ů halinie hieohrafii, history, literatury i mastactwa, haspadarki dy inš., a taksama materyjalů da history bielaruskaha wyzwolna-adradženskaha ruchu;

2. Arhanizacyja biblijateki bielarusaznaŭstwa i bielaruskaha muzeju-archiwu;

3. Nawukowy došled i wyŭčannie asabliwašciaŭ Bielarusi, jak hieohrafičnaj, kulturna-histaryčnaj, sacyjalna-ekanamičnaj i linhwistyčnaj adzinki dy jaje miejsca ů systemie ŭzajemaadnosin narodaŭ Uschodniaje Eŭropy» [9, с. 8]. Спіс асноўных задач і мэт Беларускага навуковага кабінета быў працяглым, на вялікі жаль, далёка не ўсе ідэі былі рэалізаваны ў поўнай ступені.

Супрацоўнікі кабінета выпісвалі беларускую перыёдыку і збіралі беларускія кнігі спецыяльна для камплектавання фондаў бібліятэкі, што вартна асобна вызначыць у іх працы. У стварэнні бібліятэчнай калекцыі прымалі актыўны ўдзел беларусы з іншых краін свету, а таксама арганізацыі Заходняй Беларусі. Установай ажыццяўляўся збор, захаванне і навуковая апрацоўка крыніц па культурна-гістарычнай, сацыяльна-эканамічнай, лінгвістычнай і этнаграфічнай спадчыне беларусаў. Беларускім кабінетам рыхтаваліся да друку навуковыя артыкулы і матэрыялы ў выглядзе спецыяльных зборнікаў, аднак дадзены кірунак працы не меў дастатковай падтрымкі для яго ўдалай рэалізацыі. БНК адкрыта запрашаў да супрацоўніцтва карэспандэнтаў і навукоўцаў.

Пасля спынення фінансавання з боку Міністэрства замежных спраў Чэхаславакіі ў ліпені 1930 г., Беларускі навуковы кабінет быў зачынены, а

большасць матэрыялаў кніжнай калекцыі была перададзена ў фонды Славянскай бібліятэкі [3, с. 71]. Славянская бібліятэка была створана спецыяльна для захавання кніжнай спадчыны асобных нацый, таму ўстанова мела нацыянальныя аддзелы. Актыўнымі супрацоўнікамі і чытачамі бібліятэкі былі ўкраінскія эмігранты, якія нярэдка ўзгадваюць бібліятэчны збор у сваіх успамінах і навуковых працах. На вялікі жаль, частка каштоўнай беларускай калекцыі Славянскай бібліятэкі была згублена ці знішчана пасля заканчэння Другой сусветнай вайны.

Як ужо адзначалася, Беларускі навуковы кабінет дзейнічаў пры Украінскім інстытуце грамадзнаўства. Практыка супрацоўніцтва беларускіх і ўкраінскіх эмігрантаў у Чэхаславакіі была распаўсюджанай з'явай, існавалі супольныя арганізацыі, творчыя калектывы, агульныя адукацыйныя праграмы і праекты. Украінскі інстытут грамадзнаўства дзейнічаў з 1925 г. у Празе пад кіраўніцтвам М. Шапавала на базе існуючага там філіяла Украінскага сацыялагічнага інстытута, установа актыўна займалася навуковай і выдавецкай дзейнасцю да смерці яе кіраўніка ў 1932 г. [4, с. 31]. Інстытут меў сваю бібліятэку, выдаваў часопіс «Новая Украіна», пад яго кіраўніцтвам дзейнічаў Украінскі нацыянальны музей у Празе. Украінскі інстытут грамадзнаўства падзяляўся на тры аддзелы: 1) народзнаўства; 2) сацыялогіі і палітыкі; 3) эканомікі і тэхнікі [2, л. 8]. УІГ выдаваў серыю навуковых зборнікаў «Суспільство», займаўся арганізацыяй цыклаў семінараў па гісторыі, сацыялогіі і эканоміцы. Падтрымка ўкраінскай эміграцыі ў рамках дзейнасці Украінскага інстытута грамадзнаўства мела важнае значэнне для развіцця навуковага і культурнага цэнтра ў Чэхаславакіі, якім стаў Беларускі навуковы кабінет.

Украінская супольнасць мела значны навуковы патэнцыял у Празе, таму падтрымка ўкраінскіх эмігрантаў у міжваенны час – асобная тэма даследавання міжэтнічных працэсаў у перыяд станаўлення і развіцця беларускай дыяспары. Сярод навуковых грамадскіх арганізацый сваёй працай вызначыліся Украінскі акадэмічны камітэт, Украінская гісторыка-філалагічнае таварыства ў Празе, Украінскае таварыства прыхільнікаў кнігі ў Празе, Украінскае ваенна-гістарычнае таварыства, Украінскае навуковае асацыяцыя, шэраг прафесійных арганізацый педагогаў, юристаў, урачоў, інжынераў. Асноўныя навуковыя ўстановы мелі падтрымку Міністэрства замежных спраў Чэхаславакіі ў рамках праграмы «Руская акцыя».

У 1928 г. у Празе пры падтрымцы Міністэрства замежных спраў Чэхаславакіі быў створаны Беларускі замежны архіў. У архіве быў спецыяльна арганізаваны аддзел беларускай бібліяграфіі, дзе фарміравалася картатэка па ўсіх пыганнях беларусазнаўства, установа мела аддзел перыядыкі і бібліятэку, дзе збіраліся не толькі беларускамоўныя выданні, але і кнігі пра Беларусь на іншых мовах [5, с. 72]. У 1938 г. вызвалілася месца архіварыуса, пасля чаго разгарнулася вострая палеміка паміж беларускімі эмігрантамі і чэшскімі чыноўнікамі пра лёс архіўных дакументаў і бібліятэчнай калекцыі Беларускага замежнага архіва. Вядома, што пасля заканчэння Другой

сусветнай вайны асобныя фонды архіва патрапілі ў архіўныя сховішчы Масквы і Кіева, некаторыя дакументы пазней былі перададзены ў Мінск.

Такім чынам, беларускія эмігранты ў міжваеннай Чэхаславакіі пачалі мэтанакіраваную дзейнасць па фарміраванню кніжных калекцый дыяспары. Зборамі дакументаў, перыёдыкі і кніжнай прадукцыі актыўна займаліся супрацоўнікі Беларускага навуковага кабінета і Беларускага замежнага архіва. Значную дапамогу ў навуковай і бібліятэчнай справе аказвалі ўкраінскія арганізацыі. Фінансаванне для арганізацыйнай працы беларускіх эмігрантаў па камплектаванню кніжных і архіўных калекцый паступала ад Міністэрства замежных спраў Чэхаславакіі ў рамках «Рускай акцыі».

ЛІТАРАТУРА

1. **Беларускі** дзяржаўны архіў-музей літаратуры і мастацтва (БДАМЛМ). – Фонд 3. – Воп. 1. – Спр. 44.
2. **БДАМЛМ**. – Фонд 3. – Воп. 1. – Спр. 308.
3. **Буча, А. І.** Беларуская дыяспара ў Чэхаславакіі (1921–1938 гг.): дыс. ... канд. гіст. навук : 07.00.03 – усеагульная гісторыя / А. І. Буча. – Мінск : БДУ, 2012. – 159 с.
4. **Коваль, Л. К.** Украінська історична наука в еміграції (20–30-ті роки ХХ ст.): метод. реком. / Л. К. Коваль, Серкіз Я. І. – Львів : ЛДУ, 1993. – С. 31.
5. Т. Г. Беларускі Загранічны Архіў у Празе / Т. Г. // Калосьсе. – Вільня. – 1935. – Кн. 1. – С. 72.
6. **Ціхаміраў, А.** З гісторыі беларускай дыяспары ў Літве / А. Ціхаміраў // Дыяспара. Культуралогія. Гісторыя: Матэрыялы IV Міжнар. кангрэса беларусістаў «Беларуская культура ў кантэксце культур еўрапейскіх краін». – Мінск: «Голас Радзімы», 2006. – С. 30–36.
7. **Bielarusy ů Litwie** // Krynica. – Wilnia. – 1 sakawika 1925 h. – № 9. – S. 6.
8. «**Historyja Biełaruskaj knihi**» // Biełaruskaja Krynica. – Wilna. – 23 traŭnia 1926 h. – Wilnia. – № 17. – S. 7.
9. **Nowaja Biełaruskaja ustanowa ů Praze** // Biełaruskaja Krynica. – Wilnia. – 16 luta-ha 1928 h. – № 14. – S. 3.
10. **Zubr.** Wystaŭka biełaruskaje knihi ů Prazie / Zubr // Biełaruskaja Krynica. – Wilnia. – 21 sakawika 1926 h. – № 10. – S. 6–7.

Юдин А.А. (Новосибирск)

«СЕРДЦЕЩИПАТЕЛЬНО ЧИТАТЬ ТАКУЮ НОВОСТЬ...»: СУДЬБА КНИГ СОБРАНИЯ СЕВАСТЬЯНОВЫХ В ХХ ст.

Локалізаваны некаторыя рукапісы из собрания М.Н. Тихомирова. На основе писем М.Н. Тихомирову М.С. Севастьянова выясняется судьба книг, ранее бывших в «Севастьяновской» коллекции.